

Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları, Hüseyin Sadoğlu (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, XIV + 384 s.)

Anadolu'da yaklaşık bin yıldır konuşulup yazılmakta olan Türkçe, bu uzun zaman içerisinde çeşitli süreçlerden geçmiştir: Kısaca özetlemek gerekirse; Türkçe, daha doğrusu Oğuz Türkçesi Türkler'in Anadolu'ya gelişinden 14. yüzyıla kadar bir yandan müstakil bir yazı dili olarak içerisinde mevcut bulunan diğer Türk lehçeleri özelliklerinden kurtulabilme mücadelesini vermekte, diğer yandan da Selçukluların ilim ve edebiyat dili olarak kullandığı Arapça ve Farsçaya karşı var olma, varlığını devam ettirebilme savaşımını sürdürmekteydi. Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasıyla, hâkimiyet mücadelelerine başlayan Anadolu Beylikleri döneminde Türkçeyle edebî, tarihî, tıbbî, dinî, hamasî birçok eser kaleme alınmıştır.

Osmanlı Beyliğinin önce devlet, daha sonra da bir imparatorluk hâline gelme sürecinde Türkçe edebî gelişimini tamamlamıştı. Türk yazar ve şairleri dili kullanma bakımından Arap-Fars ediplerinden daha ileride olduklarını iddia etmeye başlamışlardı. Fakat bu bahsi geçen dönemde "Türk'ün kılıcı yeni ülkeler fethederken, zekâsı da yeni kelimeler fethediyordu." Yabancı kelimelerin sayısı özellikle on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda bir hayli artırmıştı. On dokuzuncu yüzyıl ortalarına doğru gelindiğinde Türkçenin içinde bulunduğu durum İstanbul'daki çeşitli mahfillerde tartışılmaya ve Türkçenin sadeleşmesi konusunda ciddi fikirler ortaya atılmaya başlamıştı. [Esasen on altıncı yüzyılda bazı şairler (Edirneli Nazmî, Tatavlı Mahremî) "Türkî-i basit" ile şiir yazmışlardır; fakat bu girişim bir akım hâline gelememiş; bireysel ve şahsî denemeler mahiyetinde kalmıştır.]

Tanzimat döneminden itibaren Türkçe yeni bir mecraya girdi. Bu dönemde bugünkü "dil planlaması" olgusunun temelleri atıldı. Yani önce Osmanlı münevverleri (aydın tabaka), sonra da bizzat devlet erkânı Türkçe, dilin sadeleşmesi ve dil eğitim ve öğretimi konularında politikalar üretmeye başladılar. İşte, Hüseyin Sadoğlu'nun *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları* adlı kitabı Tanzimat Fermanı'nın ilân tarihi olan 1839 yılı ile Demokrat Parti'nin iktidara geliş tarihi olan 1950 senesi arasındaki farklı dönemlerde Türkiye'de uygulanan dil politikalarını ulusçuluk bağlamında incelemeyi amaçlayan bir çalışmadır.

1996 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı'nda Fusun Üstel'in danışmanlığında "*Uluslaşma Sürecinde Türk Dil Politikaları (1839-1950)*" adıyla, doktora tezi olarak hazırlanan çalışma, yedi yıl sonra kitaplaşmış bulunuyor.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır:

“Ulusçuluk ve Ulusal Dil” başlıklı birinci bölümde (s. 7-45) “Mutlak Monarşiden Ulus-Devlete / Ulus İnşası ya da Uluslaştırma / Ortak Dil ve Ulusal Kimlik / Modern Devletlerde Dil Planlaması” alt başlıkları altında milliyetçilik kavramı hakkında genel bilgiler verilmiş, Avrupa’nın, daha doğrusu Avrupa’nın önde gelen milletlerinin geçirdiği uluslaşma süreci anlatılmaktadır.

“Tanzimat Dönemi: Dilde Havâs’tan Avâm’a” başlıklı ikinci bölümde (s. 47-106) Tanzimat döneminde gerçekleştirilen idarî ve bürokratik yeniliklerin yazı dili üzerindeki etkileri, gayrimüslim okullarında genel olarak eğitimin ve Türkçe eğitiminin durumu, resmî yazışmalarda yazı biçiminin değişmesi tartışmaları, tıp eğitiminin dili, Tanzimat dönemi aydınlarının dil tartışmaları, sadeleşme sürecinde matbuatın rolü, tebaayı Osmanlılaştırmada Türkçenin işlevi gibi konular ele alınmıştır. Bu incelemeler şu alt başlıklar dâhilinde yapılmıştır: “Osmanlı’da Hâkim Dil ve Millet Dilleri / Tanzimat Aydını ve Dil Tartışmaları / Dilin Sadeleşmesinde Basının Rolü / II. Abdülhamid Dönemi Dil Politikaları / Kanun-ı Esasî ve Parlamentoda Resmî Dil”.

“Jön Türk Dönemi: Ulusal Bir Tahayyül Olarak Dil Topluluğu” başlıklı üçüncü bölümde (s. 107-187) dilde sadeleşme fikirlerinin dilde Türkçülüğe dönüşmesi, Batıda ve Osmanlıda ilk Türkoloji çalışmaları, dilde sadeleşmeci-tasfiyeci ve Osmanlıcacıların tartışmaları, Türk Derneği’nin faaliyetleri, Yeni Lisan hareketi, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı’nın teşekkülü, Türk lehçelerinin birleştirilmesi (Turan) çalışmaları vs. konular geniş şekilde dile getirilmektedir.

“Cumhuriyet Dönemi: Bir Uluslaştırma Aracı Olarak Dil” başlıklı dördüncü bölümde (s. 189-295) Türkiye’deki milletleşme modelinin ve dil devriminin takip ettiği seyir izah edilmiş, Jön Türklerin halefleri konumundaki “Kemalist-İnkılapçı” Cumhuriyet aydınlarının dile bakış açıları verilmeye çalışılmış; harf inkılâbının fikrî ve tatbikî süreçleri, Arapça-Farsça kelimelere karşılık bulma çalışmaları, söz tarama faaliyetleri, Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin kuruluşu ve çalışmaları, Güneş-Dil Teorisi, Öztürkçecilik cereyanına cephe alan Muallimler Birliği, Türk Dili ve Edebiyatı Mezunları Cemiyeti ile Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin etkinlikleri, ibadet dili ve ezanı Türkçeleştirme çalışmaları konuları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde şu alt başlıklar bulunmaktadır: “Kemalist Ulusçuluğun Kaynakları ve Dönüşümü / Alfabe Devrimi / Türk Dil Kurumu ve Maddi Planlama / Güneş Dil Teorisi ve Sonrası / İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi”.

Bu dört bölümden sonra “Sonuç” bölümü gelmektedir (s. 291-295). Sadoğlu, bu hacimli çalışmaya oranla biraz kısa tutulmuş olan bu bölümde “Kemalist dil devriminin, üç dilden mürekkep Osmanlıcaya karşı, çağdaş bir ulus dili yaratma yolunda başarılı olduğu” sonucuna vardığını belirtmektedir.

“Ekler” kısmında (s. 297-338) çalışmada yararlanılan yazılardan bazıları metin hâlinde mevcuttur. Bunlar: “Şemseddin Sami: Lisan-ı Türkî-i Osmanî”, “Münasebât-ı Umûmiyede Lisan-ı Resmî (Sabah gazetesi)”, “Halil Halid: Lisan-ı Devletin Tervici Münasebetiyle”, “Ahmed Hikmet [Müftüoğlu]: Dilimiz”, “Ispartalı Hakkı: Türkçenin Sadeleştirilmesi”, “Avram Galanti: Türkçenin Ta’mini Meselesi”, “Ayaz İshakî: Gayr-ı Türkler Nasıl Türkleştirilebilir?”, “Hasan Reşid Tankut-Şemseddin Günaltay: Güneş-Dil Teorisinin Kaynakları”, “Üçüncü Dil Kurultayı’nda Kabul Edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü”.

Kitap, “Kaynakça” (s. 339-359), “Konu Dizini” (s. 361-376) ve “Kişi Dizini” (s. 377-383) bölümleriyle sona ermektedir.

Çalışmayı hazırlarken yazarın, genel olarak yerli yabancı kaynaklara ulaşmakta pek sıkıntı çekmediği anlaşılabilir; Muharrem Ergin, Faruk Kadri Timurtaş ve Necmettin Hacıeminoğlu gibi Türkçe ve Öztürkçecilik hakkında bir hayli kitap ve makalesi olan sahasında yetkin Türkologların ilgili çalışmaları ile, Türkiye’deki dil tartışmaları çerçevesinde yazılan yazıların önemli olanlarını altı cilt hâlinde toparlayan *Türk Dili İçin - Türk Basınında Çıkan Türk Dili ile İlgili Makaleler* [(6 cilt), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No: 25-31, Ankara 1966-1968] gibi bazı eserlere de ulaşamadığı görülmektedir. Bu, çalışma için bir eksiklik olarak kabul edilebilir.

Muhtevası hakkında kısaca bilgi verdiğimiz eser, 1839-1950 yılları arasında Türkçenin gelişme ve sadeleşme süreçlerini milliyetçilik ideolojisi bağlamında inceleyen; bu dönemde uygulanan dil politikalarının, ulusçuluk politikalarının değişmesine paralel olarak uğradığı farklılıkları ortaya koyan ve Türkçenin son yüz elli yıldaki macerası hakkında bilgi edinmek isteyenlerce muhakkak okunması gereken, faydalı bir çalışmadır.

Enfel DOĞAN